

ZIK MUND OVA VILA

neznámá kapitola

Magdaléna
Hladká

*Životní příběh vládního
rady Josefa Janušíka
(1880–1963)*

 C P R E S S

Zikmundova vila: neznámá kapitola

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Magdaléna Hladká
Zikmundova vila: neznámá kapitola – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2025

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Zikmundova vila: neznámá kapitola

Životní příběh vládního rady
Josefa Janušíka (1880–1963)

Magdaléna Hladká

Věnováno Elmaru Klossovi ml.

Text © Magdaléna Hladká, 2025

Photos © Bundesarchiv, Bild 146-2006-0054 / Foto: o.Ang. / Licence CC-BY-SA 3.0. (str. 139); © Jindřich H. Böhm (str. 10); Archiv H+Z, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně (str. 113, 115 vlevo první nahoře, 116 vlevo nahoře, 120 vpravo dole, 121 vlevo druhý nahoře, 145 vpravo dole, 170, 174, 175, 197, 205, 208); Skácel, Petr: Zlín i firmu Baťa za války ochránil ředitel Miesbach. Hrál na obě strany. iDnes.cz; sign.: Z – Verwaltung 2, 1939–1942, 3) OLR Zlín. Autorka reprodukce: Magdaléna Hladká, 2024 (str. 141); Soukromý archiv Elmara Klosse (str. 8, 9, 21, 40, 45, 52, 53, 59, 70, 71, 72, 73, 83, 84, 85, 86 vpravo, 90, 114, 115 vlevo druhá nahoře, vpravo dole, 116 vlevo dole, 117, 119, 120 vlevo dole, 120 vpravo nahoře, 121 vlevo první nahoře, 121 vpravo, 146 vlevo, 190, 192, 202, 203); Státní okresní archiv Zlín, BAŤA, II – NEINV. (str. 182); Státní okresní archiv Zlín, fond Janušík Josef, JUDr. (str. 8, 39, 41); Státní okresní archiv Zlín, Sbirka fotografií Zlín (str. 12, 14, 18, 25, 31, 33, 38 vpravo nahoře, 46, 61, 82, 86 vlevo, 93, 97, 108, 111, 116 vpravo, 118, 122, 128, 129, 131, 138, 145 vlevo dole, 146 vpravo, 151, 153); Státní okresní archiv Zlín; fond Baťa (str. 37, 38 vlevo nahoře)

Graphic © Diana Elfmarková, 2025

ISBN tištěné verze 978-80-264-5874-6

ISBN e-knihy 978-80-264-5819-7 (1. zveřejnění, 2025) (PDF)

OBSAH

PŘEDMLUVA	6
HLAVNÍ POSTAVY	8
ÚVOD	11
VZNIK ZLÍNSKÉHO OKRESU	12
STAVBA VILY NA NIVÁCH	32
JOSEF JANUŠTÍK	39
RODINNÉ KOŘENY	39
ZAČÁTEK KARIÉRY	44
PŮŠOBENÍ V UHERSKÉM HRADIŠTI	48
V POZICI HEJTMANA	64
KRIZOVÁ 30. LÉTA	92
ŽIVOT NA NIVÁCH	113
PRÁCE PRO ZLÍNSKÝ OKRES	124
DŮCHODOVÁ ETAPA	143
OBVINĚNÍ A SOUDY	157
SEŽNAMOVACÍ INTERMEZZO	170
PŘÍCHOD MIROSLAVA ZIKMUNDA	179
ODCHOD JANUŠTÍKOVÝCH ZE ZLÍNA	192
ADAPTACE DOMU	193
ZÁVĚREČNÁ LÉTA V ČECHÁCH	198
ZIKMUNDOVA VILA	204
DOVĚTEK	213
PODĚKOVÁNÍ	214
RODOKMEN	215
POZNÁMKOVÝ APARÁT	216

PŘEDMLUVA

Miroslav Zikmund: „*Svůj dům na kopci uprostřed zahrady jsem zakládal cílevědomě. Je to místo, kde se již dlouhá léta cítím velmi dobře, a nikdy bych se nechtěl stěhovat jinam.*“¹

V roce 2000 se za přispění architekta Petra Všečky objevila na Ústředním seznamu kulturních památek ČR nová položka. Zikmundova vila. Tento objekt patří společně s dalšími zlínskými vilami Zdeňka Plesníka (Hanzelkovou a Liškovou) mezi ojedinělé příklady poválečné vilové výstavby v Československu.

Zatímco domy pro cestovatele Jiřího Hanzelku a skladatele Zdeňka Lišku projektoval architekt jako novostavby, vilu spojenou se jménem cestovatele Miroslava Zikmunda Plesník vytvořil adaptací již existující budovy. Ta předtím sloužila za domov rodině prvního hejtmana zlínského okresu JUDr. Josefa Janušíka. Její původ byl zásadně ovlivněn dějinami zlínského regionu. Můžeme dokonce říct: Kdyby nevznikl samostatný zlínský okres, nevznikla by Zikmundova vila.

Tedy určitě ne v podobě a na místě, jak ji známe dnes.

O boji Zlíňanů za osamostatnění, a zejména o prvních obyvatelích vily manželích Janušíkových nabízejí dostupné knihy sporadické (a mnohdy tendenční) zmínky. Při tvorbě textu jsem proto věnovala pozornost hledání primárních pramenů ve Státním okresním archivu Zlín, Státním okresním archivu Uherské Hradiště, Moravském zemském archivu v Brně a Národním archivu v Praze. Životopis okresního hejtmána Janušíka vychází mimoto z dokumentů uložených v rodinném archivu a z rozhovorů s nevlastním vnukem Janušíka Elmarem Klossem, díky jehož laskavosti byl předán osobní fond JUDr. Josefa Janušíka do Státního okresního archivu Zlín.

V některých kapitolách popisují dobové události, které nemají s vilou přímou spojitost. Demonstrují na nich různorodost agendy politických úředníků, Janušíkův přístup k péči o region i barvitost jeho vyjadřování. Prostřednictvím Jany Macalíkové, dcery Zikmundovy životní partnerky Marie Macalíkové, jsem získala část informací od Miroslava Zikmunda. Kontext průběžně dokresluji výňatky z dobových novin. Kompletní seznam použitých zdrojů uvádím na konci knihy, stejně jako doplňující poznámkový aparát.

Při vyprávění se opakovaně dotýkám dynamického vývoje státní správy. V jeho průběhu se měnil název Janušíkova úřadu (z hejtmanství se stala např. okresní správa politická) i titulování vůdčích úředníků (hejtmana postupně označovali jako přednostu nebo náčelníka). Pro příběh nejsou tyto změny podstatné. Kvůli lepší srozumitelnosti je nerozlišuji – stejně, jako pozdější přejmenování Zlína na Gottwaldov. Řada pramenů totiž i po změně uvádí původní názvy. Bylo by tak nutné uvádět situaci opakovaně na správnou

míru a tím znepřehledňovat text. Při citování rukopisů nahrazuji nečitelná slova otazníkem v závorkách.

Hlavní děj uzavírám momentem nastěhování Miroslava Zikmunda do vily. (Cestovatelův životopis je dostatečně přiblížen dokumentárním filmem režiséra Petra Horkého *Století Miroslava Zikmunda*. Nové informace o Zikmundově pobytu na Nivách by z mého pohledu mohly nabídnout až jeho [aktuálně nepřístupné] osobní deníky.) Cílem knihy je proto přiblížit čtenářům naopak méně známou etapu v historii domu reprezentovanou osobností vládního rady Janušíka, jehož biografie nebyla dosud zpracována.

HLAVNÍ POSTAVY

Josef Janušík

* 16. 9. 1880 Spythněv –
† 8. 3. 1963 Praha

Vládní rada, okresní hejtman
v Uherském Hradišti, první hejt-
man zlínského okresu. První oby-
vatel vily (1935–1953).

2

Marie Janušíková (dříve Klossová, rozená Hořicová)

* 28. 2. 1886 Plzeň – † 15. 7. 1975
Praha

Zemská skautská náčelní. Manžel-
ka Rudolfa Klose, později Josefa
Janušíka. První obyvatelka vily
(1935–1953).

3

Elmar Klos

* 26. 1. 1910 Brno – † 19. 7. 1993
Praha

Režisér, scenárista. Syn Marie Janušíkové z prvního manželství. Majitel vily (1942–1953). (Oproti ostatním členům rodiny se jeho příjmení píše pouze s jedním „s“⁴.)

5

Elmar Kloss mladší

* 12. 10. 1942 Zlín

Dabingový režisér. Syn Elmara Klose, vnuk Marie Janušíkové. Kmotřenec Josefa Janušíka.⁶ (V citacích nevlastního dědečka označuje jako „kmotříček“.)

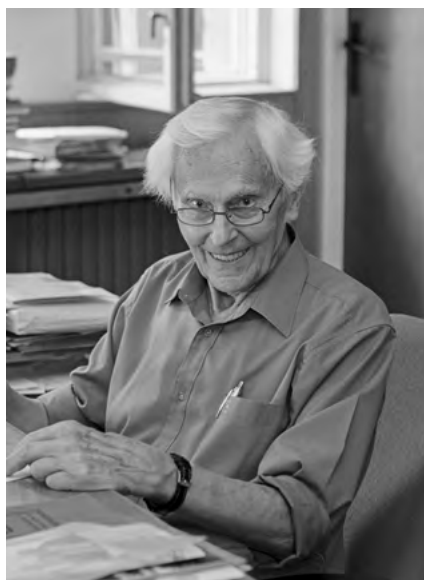

7

Miroslav Zikmund

* 14. 2. 1919 Plzeň, † 1. 12. 2021 Praha

„Polovina“ cestovatelské dvojice H+Z.
Spisovatel, filmař. Majitel a obyvatel vily
(1953–2020).

ÚVOD

Miroslav Zikmund: „Zlín jsem poznal ve svých devatenácti letech. Jeli jsme se spolužákem od Otrokovic a najednou jsem si řekl: ‚To není Československo, to je Amerika!‘ To byla emoce. (...) Viděl jsem nové, krásné, mladé, pulzující město. Bylo absolutně odlišné od toho, co jsme na cestě z mé rodné Plzně spatřili. Ten ruch cítím dodnes.“⁹

Miroslav Zikmund je poprvé ve Zlíně. Zatím netuší, že se sám jednou stane z vlastní vůle Zlíňanem. Že zde koupí vilu s rozlehlou zahradou. A že o jejím osudu bude vyprávět nějaká kniha. Ale počkat. To jsme začali nějak od prostředka. I když je to právě známý cestovatel, kdo dům „na Nivách“ proslavil, na jeho vyprávění je zatím brzo. Dějiny této stavby sahají hlouběji. Pojdme tedy hezky od začátku. Pro pochopení událostí se musíme vrátit poměrně daleko. Do časů, kdy je hlavou Zlína samotný král obuvi Tomáš Baťa...

VZNIK ZLÍNSKÉHO OKRESU

Zlín třicátých let

Píše se rok 1931. Život ve Zlíně běží v rytmu baťovských továrních strojů. A že je to kvapík. V tomto a příštím roce ve městě vyrůstá devět nových továrních budov, obchodní dům, šest internátů, pět set rodinných domů, plynárna a nádavkem dvě skladiště.¹⁰ Akciová společnost Baťa žije v Československu více než 21 tisíc zaměstnanců.¹¹ Prosperita Zlína předbíhá republikový průměr.

Ve stínu Uherského Hradiště, Holešova a Uherského Brodu

Navzdory veškerým úspěchům ale Zlínsku stále něco chybí. To něco je vlastní politický okres. Vlastní správa regionálních záležitostí. Zatím se pro každé razítko musí jezdit do Uherského Hradiště, Uherského Brodu nebo Holešova.¹² Do politických okresů sídlících v těchto městech totiž Zlínsko spadá.

Manifestace baťovské síly – oslavy Svátku práce ve Zlíně. V čele průvodu zleva: Dominik Čipera, šéf Tomáš Baťa, Jan Antonín Baťa a redaktor Antonín Cekota (1. 5. 1932)¹³

V popisované době existovaly dva základní typy okresů – soudní (reprezentovaný soudem) a politický (spravovaný hejtmanstvím). Jejich spojením mohl vzniknout okres „smíšený“. Umístění soudu nebo hejtmanství bylo pro obce otázkou prestiže. Rozložení regionu do tří politických okresů, jako tomu bylo u Zlínska, nepatřilo do běžné praxe.¹⁴ Tato anomálie vznikla v roce 1923 konstituováním zlínského soudního okresu, jehož obce skutečně zasahovaly do tří politických okresů. To se ale vyřešilo vznikem zlínského politického okresu (1935), který měl pod sebou už dva kompletní soudní okresy – Zlín a Vizovice.¹⁵

Jenže konkrétně Zlín prošel za poslední roky výraznou změnou. Jeho potřeby (úzce provázané s potřebami Baťových závodů) jsou teď jiné než za císaře pána. A hlavně, uherskohradištský okres, který o něj pečuje, patří mezi největší na Moravě, a tak mu pro „město dobrých bot“ nezbývá tolik pozornosti ani financí, kolik činorodý Zlín vyžaduje.

Od soudního okresu k politickému

Téma osamostatnění není pro Zlínské nic nového. Jádru problému vzniká už v roce 1849, kdy se po pádu feudalismu mění struktura státní správy a vznikají okresy. Co do usazení politických úřadů přichází tehdy ani ne třítisícové¹⁶ město Zlín zkrátka. Proč? Protože v jedné z domácností v centru obce dostávají chuť na koblihy. Míchají těsto, chystají ohniště, dávají se do smažení. Jenže ouha. „*Mastnota se chytla, vlítla do otevřeného komína a v krátku za velké vichřice hořel Zlín na několika stranách.*“¹⁷ Výsledek: město je chudší o 138 domů, školu a kostel.¹⁸

Za této situace je pro obec nereálné splnit klíčovou podmínku – zabezpečit pro hejtmanství a jeho pracovníky vhodné prostory. A tak Zlín řadí pod soudní okres Napajedla a politický okres Holešov. Zlínsťáci se navzdory tomu cítí na úřad vlastní. Když roku 1865 slyší, že se v mapě státní správy chystá reorganizace (neb současné členění země se neosvědčilo), neváhají a opakovaně žádají o umístění hejtmanství přímo ve Zlíně.^{19 20}

O tři roky později ke změnám skutečně dochází. Jenže ne k takovým, jaké si Zlín přeje. Vláda město přesouvá pod hejtmanství v Uherském Hradišti. Ve struktuře soudních okresů jej nechává pod Napajedly. Pro Zlínské je to nešťastné řešení. Ve snaze osamostatnit se neustávají. První úspěch, za který vděčí mimo jiné radám²¹ a intervenci²² někdejšího poslance T. G. Masaryka, zaznamenávají až v listopadu 1912, kdy jim c. k. ministerstvo spravedlnosti dává příslib zřízení okresního soudu. I když je úřad aktivován až v říjnu 1923, znamená to pro místní zásadní krok v ukotvení města v systému úřadů státní správy.²³

Za průtahy s aktivací soudního okresu ve Zlíně stály komplikace s přípravou prostor. Zlínští se zavázali, že pro soud opatří adekvátní budovu. Původně chtěli k tomuto účelu postavit nový objekt zahrnující i věznici. Plány prošly schválením, ale ke stavbě nedošlo. Město po vyhoření radnice (1921) změnilo plán a rozhodlo, že soud dostane k dispozici budovu bývalého pivovaru. Ta potřebovala upravit a rozšířit. Aktivace soudního okresu se odvíjela od dokončení těchto stavebních prací.²⁴ Podle zákona č. 126 sb. z. a n. z 29. února 1920

o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé měl pak k větším soudním okresům, pokud možno, náležet vždy i samostatný okresní úřad.²⁵ Proto od vzniku soudního okresu mohli Zlínští očekávat i větší vstřícnost v řešení otázky hejtmanství.

Podíl starosty Františka Štěpánka

Významnou roli v celém procesu hraje starosta Zlína a následně poslanec, František Štěpánek, který s Masarykem komunikuje. Ano, ten Štěpánek, který je nejdříve přítelem a tichým společníkem Tomáše Baťi, pak dokonce prokuristou v jeho podniku, a nakonec Baťovým zarpulým rivalem. (To poté, kdy Tomáš Baťa ukončí vztah se sestrou Štěpánkovy snoubenky. Ale to by byl zas jiný příběh.)²⁶

František Štěpánek (nedatováno)²⁷

Tedy, právě Štěpánek přichází v květnu 1913 na městské zastupitelstvo s oživením nápadu zřídit ve Zlíně kromě soudu také hejtmanství.²⁸ Myšlenka dostává formu konkrétní žádosti adresované do Vídně.

Započatá jednání přerušuje první světová válka. Po jejím skončení se Zlíňští k tématu vracejí. V dubnu 1921 odesílají novou žádost, tentokrát již na ministerstvo vnitra do Prahy.²⁹ Nyní bývalý starosta Štěpánek se z pověření zástupců Zlína s intervencí současně obrací na kanclář prezidenta republiky doufaje, že T. G. Masaryk znovu pomůže.³⁰ Snaha nepřináší kladný výsledek. Téhož roku probíhá druhý pokus na vnitru.³¹

O rok později Zlíňané usilují alespoň o sloučení všech obcí zlínského soudního okresu pod správu jednoho, a to uherskohradištského hejtmanství. Radnice se ministerstvu vnitra stran povolení okresu připomíná další prosbou i v červenci 1923. Za dva roky to zkouší s urgencí znovu. A za další rok opět.³² Ale bezvýsledně. Hlavní důvod je nasnadě. Vláda chce v čerstvě utvořené republice nejprve uvést v život župní zřízení. Přepisování hranic okresů považuje do té doby za zbytečné.³³

[Pozn. aut.: Ke zřízení žup, regionálních jednotek územní správy, nakonec došlo pouze na Slovensku.]

Postoj hradištského hejtmána

Protože ministerstvo na opakované prosby neslyší, zkoušejí to Zlíňané u spádového hejtmanství. Stanovisko vůdce okresu, představitele státní moci a současně znalce místních poměrů, má u vlády svůj význam.³⁴ Městská rada tedy začátkem roku 1926 píše okresnímu hejtmanovi JUDr. Josefu Janušíkovi do Uherského Hradiště.

Vladimír Štroblik zmiňuje, že Zlín se obrátil do Uherského Hradiště se žádostí o podporu pro nový okres už v roce 1921. „*Mám za to, že klíč situace je v Uh. Hradišti. Tamodtud budeme postupovat,*“ psal údajně tehdy bývalý starosta Zlína Štěpánek stávajícímu starostovi Novákovi.³⁵ Uherskohradištské hejtmanství rok nato ustavení samostatného politického okresu se sídlem ve Zlíně nebo Vizovicích Ministerstvu vnitra skutečně doporučilo. Ke vzniku však nedošlo a s příchodem nového hejtmána JUDr. Janušíka se posudek hradištského hejtmanství změnil v zamítavý.³⁶

Zástupci obce avizují, že Zlín už je připraven poskytnout státní správě prostory, a to v budově nově postavené radnice.³⁷ Vždyť kvůli tomu do stavby investovali v časech poválečné bídy závratné čtyři miliony korun.³⁸ Vláda musí vidět, že Zlínští vše podřizují tomu, ať hejtmanství, nebo alespoň expozitura politické správy konečně sídlí i v jejich městě. Hejtman však situaci vnímá jinak. Ani po dvou letech od zmíněné korespondence nedává k osamostatnění oblasti kladné stanovisko. [Pozn. aut.: Negativní vyjádření od hejtmana dostávají i další zámci, např. zástupci Bzence.³⁹]

Josef Janušík: „*Nemohu doporučiti zřízení samostatného úřadu pro okres poměrně malý a až na město Zlín celkem málo významný. Za dnešních poměrů tříštění, tj. znehodnocování správních okresů není odůvodněno.*“⁴⁰

Nutno však podotknout, že Baťa (a tedy i Zlín) má v roce 1928 největší rozmach teprve před sebou. A jak to vypadá, přínos jím zaváděných novot zatím není pro všechny dostatečně čitelný. Rozčarování z baťovského přístupu panuje také na uherskohradištském hejtmanství.

Josef Janušík: „*Ve Zlíně vyvíjí jakýsi rázovitý typ československého cockneye, jehož samolibé sebevědomí převyšuje velmi často žalostně svou morální a intelektuální základnu. Tento žije ve znamení ‚amerikanismu‘ jako jedině oprávněného a možného názoru světového a životního, amerikanismu často groteskního, jehož smysl v mnoha případech lze vyjádřiti Havlíčkovým epigramem: *Není nad originálnost, každý po ní touží; všichni lidé chodí přes most, tož já půjdu louží.*“⁴¹*

Takový názor se baťovcům pravděpodobně neposlouchá dobře, stejně jako subjektivní douška, kterou šéf okresu připisuje k úvodu svého (jinak ryze faktického) vyjádření pro zemské prezidium.

Josef Janušík: „*Pocházeje po meči ze Zlína vzpomínám na starou zlínskou tradici. Každý plnokrevný měšťan zlínský – třebaš večeřel po celý rok brambory, musel míti zvláštní parádní pokoj, nechtěl-li propadnouti veřejnému opovržení. Chaloupka malá, rodina četná, jeden spal přes druhého, ale salon musel být. (...) Pokoj tento měl ustálený název ‚nebičko‘. (...) V neděli*

a ve svátek po obědě se nebičko odemklo a přednosta domácnosti – asi bez dýmky a když dříve sezul obuv – měl v něm povolenou krátké odpolední zdřímnutí. (...) Pak se nebičko zase neúprosně zamklo. Takovým ‚nebičkem‘ má být pro Zlíňany nový politický úřad. Upotřebili by ho jednou za čas, a to všelijak, i nepohodlně, ale byla by paráda.“⁴²

Veřejné přání Tomáše Bati

Samostatný politický okres je však velkým tématem klíčového hráče regionu, obuvníka Tomáše Bati. A ten se svých snů nemíní vzdát. Proč má na vzniku hejtmanství takový zájem? Důvodů je víc. Kupříkladu: Část výrobních provozů Baťových továren závisí na vodě. Staví je proto v blízkosti řeky Moravy, to jest za hranicemi zlínského katastru.⁴³ V mnohé agendě jsou tak podřízeny jiným úřadům než zlínská centrála.

Stávající členění bezpochyby brnká i na strunu Baťovy „posedlosti“ efektivností. Těch vteřin, které on a jeho zaměstnanci promrhají stále častějšími výjezdy na úřad do Uherského Hradiště – čas jsou přece peníze!

Novinář Berty Ženatý vzpomínal, jak Baťu iritovalo mrhání časem, následně: „Jednou jsme jeli s Tomášem Baťou na letiště v Otrokovicích čekat letadlo s návštěvou. Hosté se opozdili o dvě hodiny. Nemohli odstartovat pro mlhu. Zatrolená mlha! Copak může zdržovat člověka o celé dvě hodiny? Co by se za ten čas dalo nadělat práce! (...) Tomáše to zlobilo! Myslel nahlas. Vždyť prý letadly lítají lidé, kteří mají naspěch. Vždyť těch promeškaných hodin musí být na desetitisíce! A násobeno sto a tisíci korunami nebo dolary – vždyť to jsou strašné ztráty!“⁴⁴

A v neposlední řadě: Baťa je od roku 1923 také zlínským starostou.⁴⁵ Z tovarny odvádí do státní kasy nemalé daně, ale v té městské z nich mnoho nevidí. Přírážky putují do hradišského hejtmanství, které jimi poděluje celý okres. Tak to ne. Tomáš Baťa chce, aby tyto peníze stát účelně investoval zpět do místa vzniku (odkud protečou přes čerpání služeb a nákup zboží zpět do Baťovy firmy). A místní souhlasí. Rozvoj obce by podle nich hned vypadal jinak: „Kdyby ta silniční daň, která se na zlínském okrese vybere z osobních, nákladních automobilů, zůstala ve zlínském okrese, musely by být silnice zlatem vydlážděny.“⁴⁶

Podívat se na to můžeme i z jiného úhlu. Tomáš Baťa šéfuje továrně, šéfuje městu, ale jediné rozhodující slovo v řadě věcí přece nemá. Četná povolení nezbytná k podnikání a růstu obce uděluje pouze okresní hejtman. No a ten, který aktuálně vládne nad Zlínem z Uherského Hradiště, je silná osobnost, která čelí Baťově osobité povaze s neobvyklou asertivitou. Když se ti dva potkají, je to prý leckdy jak náraz dvou čepelí.⁴⁷ Baťovy podnikatelské zájmy versus hejtmanovy zákonné postupy. Baťův temperament versus hejtmanova zásadovost.

„Vzpomínám si na charakteristickou příhodu, kdy při jednání zástupců okresu s Tomášem Baťou jako starostou došlo k nepříjemnému incidentu, kdy Tomáš Baťa neslušným způsobem napadl jednoho člena okresního výboru. Dr. Janušík tehdy odsoudil ihned co nejrozhodněji a slovy naprosto nekompromisními způsob jednání T. Batě a demonstrativně opustil schůzi. To by si byl tehdy těžko dovolil jiný okresní hejtman,“⁴⁸ přibližuje situaci svědek konfliktu.⁴⁹

S přerůstáním fabriky za hranice města, a tedy se sílícím zájmem Bati ovlivňovat dění také v okolních obcích, přibývají postupně další

důvody. Už jen potřeba pružnějších reakcí od prací zahlceného hradišského hejtmanství⁵⁰ živí Baťovu touhu po úřadu, který bude fungovat podle jeho gusta.⁵¹ Po úřadu, který zapadne do soukolí zlínského organismu jako symbolické poslední kolečko, jež dodá stroji na síle a rychlosti.

Jednačtyřicetiletý Tomáš Baťa (1917)⁵²

Výhodný obchod

Baťa nezůstává u vizí. Baťa podniká reálné kroky: Továrník apeluje na politické reprezentanty, aby oblast Zlínska, která tvoří jednotný hospodářský celek, byla v jednotném duchu řízena i administrativně. Předkládá vládě memorandum s prezentací svých plánů: Do roku

1934 chce mít ve Zlíně namísto stávajících dvaceti hned padesát tisíc obyvatel. A předpoklad do roku 1940? Sto tisíc. Obuvník agituje pro regulaci řeky Dřevnice, stavbu údolních přehrad, splavnění Moravy. Žádá kvalitní silnice, železniční spojení Zlína se světem, telefonické pokrytí a vodovody. A to vše ať zastřeší samostatný politický okres.⁵³

Myšlenka hezká. Ale.

**Z dobového tisku (neda-
továno):** „Teprve, když Baťa
přijímal továrny na obuv
,Busi' v Třebíči, a to na přání
vedoucích činitelů, prosadil
podmínku u ministerstva vni-
tra na zřízení samostatného
politického okresu ve Zlíně.“⁵⁴

Firma Busi, dříve „C. k. privilegovaná továrna na kůže a obuv Karel Budischowsky a synové“, na začátku první světové války držela monopol v dodávání vojenské obuvi a výstroje pro rakousko-uherskou armádu. Na tento cílový trh se zaměřila i v době vzestupu konkurenční Baťovy fabriky. Zejména kvůli nezaplacení zakázek od poražené rakouské armády, požáru a nezkušenosti nového majitele, přišel podnik Busi

do úpadku. I když se z něj postupně začal dostávat, hospodářská krize mu zasadila poslední ránu. Kvůli neschopnosti plnit své závazky vůči bance měla být v roce 1931 činnost firmy zastavena. Aby se zabránilo kolapsu způsobenému zánikem významného zaměstnavatele a banka nepřišla o finance, započala jednání mezi ní, vládou a Baťou. Ten nakonec konkurenční firmu odkoupil, a to včetně polností, lesů a luk, které k továrně náležely.⁵⁵

Zlínský továrník tehdy dostává od vlády kromě příslibu okresu desetimilionové slevy na daních, clech a snad i další výhody, ale proč to řešit.⁵⁶ Stěžejní je, že se obuvníkovitah daří. Vláda začíná obracet. Jen klepů se kolem toho nadělá požeňnaně. Zájmové kruhy je vyvrací, žurnalisté glosují.⁵⁷

**Z dobového tisku (6. března
1931):** „Snaha Zlína dochází
podle novinářských zpráv
najednou zvláštního porozu-
mění rozhodujících kruhů
vládních, které se k ní dříve
stavěly odmítavě, takže
se dnes mluví o hejtmanství
zlínském jako hotové věci.“⁵⁸

Novináři mají dobrý postřeh. Za dvacet dnů od publikování citovaného článku dosahuje zlínský starosta nemožného: *„Ve schůzi ministerské rady z 26. března 1931 bylo v zásadě usneseno, že ze soudních okresů Zlín a Vizovice zřídí se jako první v první sérii nových správních okresů, a to ještě před vypršením funkčního období nynějších okresních zastupitelstev, nový správní okres se sídlem okresního úřadu v městě Zlíně.“*⁵⁹ Je to však finální tečka za vyprávěním?

Vláda vlastně slibuje, že okres vznikne, leč strategicky mlčí o tom, kdy přesně se tak stane. Diplomatický tah. Politici bruslí na tenkém ledě. Zřízení okresu se domáhá v Čechách i na Moravě zástup dalších měst: Břeclav, Ostrava, Beroun, Nymburk, Hořice, Bilina či Kamenice. Už sama pověst o zamýšleném osamostatnění Zlínska vyvolává vlnu intervencí ze strany ostatních adeptů: Když Zlín, tak my taky! Vždyť poměry u nás *„jsou neméně závažné než ve Zlíně, kde pro zřízení mluví – vedle nátlaku továrníka Bati – jedině ta okolnost, že soudní okres zlínský patří do 3 politických okresů, že město Zlín neobyčejně rychle vzrůstá a že Baťovy zlínské podniky vyžadují stálé součinnosti okresních úřadů.“*⁶⁰

Je asi pochopitelné, že se vláda nemíní ukvapit a nechat si pod náporom dalších žádostí zahltit administrativní aparát.⁶¹ Vyjádření ministerské rady se ke všemu chytá starostenský sbor politického okresu Uherské Hradiště, který s rozhodnutím osamostatnit Zlínsko zásadně nesouhlasí. *„Žádáme důrazně, aby věc tak velkého dosahu byla řešena dle zásad demokratických, za součinnosti všech zainteresovaných kruhů, a nikoliv tajným usnesením, nemají-li být slova ústavní listiny ‚všechna moc pochází z lidu‘ jen papírovou chimérou.“*⁶²

Ať tak či onak, příslib existuje. I když se někteří rozčilují, zlínský továrník zřejmě už hloubá nad úplně jinou otázkou: Kdo bude nový okres řídit? Baťa jeho vzniku mnohé obětoval. Nedejbože, aby mu teď do funkce hejtmana dosadili někoho neschopného. Pro Baťu starostu i pro Baťu podnikatele půjde o klíčového člověka.

Snad právě s myšlenkou na to, aby budoucí hejtman vývoj na Zlínsku nebrzdil, navrhuje Tomáš Baťa již v roce 1926, ať místa koncepčních úředníků v budoucím zlínském úřadě obsadí jedním člověkem z politického úřadu v Uherském Hradišti

a druhým z Holešova, „a to z toho důvodu, že tito úředníci jsou o poměrech a potřebách našeho kraje dobře informováni, a konečně i z důvodů úsporných.“⁶³ Ve veřejném prostoru však už zaznívá i konkrétní jméno.

Z dobového tisku (6. března 1931): „Dokonce se mluví i o tom, že prvním okresním hejtmanem ve Zlíně se stane hradištský okresní hejtman v. r. Janušík. (...) Za tuto zprávu ovšem nemůžeme převzít zodpovědnost, zaznamenáváme ji pouze kvůli zajímavosti.“⁶⁴

Že by tedy vztahy mezi zlínským starostou a hradištským hejtmanem nebyly tak napjaté? Pravdou je, že Baťa u svých oponentů umí odvahu ke konfrontaci ocenit. Sám na to konto říká: „Naši lidé neumí bojovat. Nemáme bojovníků pro svůj názor. Velmi lituji, když někdo se mnou ne-souhlasí, ale ustoupí.“⁶⁵

Elmar Kloss ml.: „Můj kmotříček byl sice laskavý, vzdělaný, ušlechtilý pán, ale při jednání dokázal být velice tvrdý. U něj Tomáš Baťa

Starosta Tomáš Baťa vítá před zlínskou radnicí prezidenta T. G. Masaryka. Po pravici T. G. M. doprovázející uherskohradištský hejtman Josef Janušík (1928)⁶⁶

narazil. Mnohokrát musel se svými požadavky ustoupit. Jenomže Baťa nebyl hloupý a uvědomoval si schopnosti mého kmotříčka.”^{67 68}

K tématu budoucího hejtmána se vyjadřují i redaktoři jiného periodika. Podle nich se „osoba k tomuto úřadu vyhlédnutá v poslední době zdráhá.”⁶⁹ Také mluví o okresním náčelníkovi z Uherského Hradiště? Kdoví. Při vzpomínce na jen tři roky starý Januščíkův výrok o zlínském amerikanismu [„Ve Zlíně vyvíjí jakýsi rázovitý typ československého cockneye, jehož samolibé sebevědomí převyšuje velmi často žalostně svou morální a intelektuální základnu...”⁷⁰] by se nebylo čemu divit. Zatím však není nic jisté.

Houževnatý švec mezitím úspěšně obhájí starostenský post, a jak je z jeho vítězného projevu patrné, fokus na vznik samostatného okresu neopouští: „Naše obec stala se již místem známým po celé zeměkouli. Sjíždějí se k nám nejlepší občané celého světa. Aby náš průmysl udržel si své postavení, musí býti naše obec a náš celý kraj přebudován, přetvořen, zlepšen. K tomuto ovšem potřebujeme více pravomoci, samostatnosti a práva zlepšit život naší obce a našeho kraje. Toto právo jest nám

stále ještě odpíráno, ačkoliv nám již z nejvyšších míst bylo přislíbeno. Chci doufati, že svornost a jednomyslnost naší obce dovede přesvědčiti i naši vládu, že jest naše obec zralá převzítí správu kraje k velkému prospěchu města, kraje, země a celého státu.”⁷¹

V červenci 1931 posílá zlínská radnice na zemský úřad v Brně žádost, aby nový okres zahájil činnost už prvního dne roku 1932.⁷² Představta takto svižného rozjezdu se však zpětně ukazuje jako naivní.

Letecká havárie

Tomáš Baťa je po zkušenostech s hrozícím krachem zvyklý plnit své cíle za cenu téměř jakékoliv vlastní oběti. Rozjezd samostatného zlínského okresu přesto osobně nedotáhne. Probouzí se totiž do osudného červencového rána 1932. Zatímco někteří ještě spí, on už sedí v kabině svého Junkers. Let je nakonec krátký. A přece odnáší šéfa daleko. Chvíli po startu letoun padá k zemi. Je otázkou minut, než se Zlínem začne šířit tragická zpráva: Tomáš Baťa zemřel.⁷³

Následovníci Baťova odkazu

Započaté dílo se po odchodu zakladatele nezastavuje. Do čela firmy se dostává schopný pokračovatel – Baťův polorodý, o dvacet dva let mladší, bratr Jan Antonín Baťa. Ten byznys dál rozvíjí. Expanduje na nové trhy. V době vrcholu svého zlínského podnikání zaměstnává napříč světem přes 65 tisíc pracovníků.⁷⁵ Také o město je dobře postaráno. Od srpna 1932 o něj pečuje ve funkci starosty Dominik Čipera,⁷⁶ nejvýše postavený baťovský ředitel, budoucí ministr veřejných prací.⁷⁷ Radnice a firma společně pokračují v budování Velkého Zlína.

Protesty Uherského Hradiště a Napajedel

Vznik zlínského okresu však od vyřčení příslibu ministerskou radou stagnuje, a toho využívají ti, pro které je trnem v oku. „*Královské město Uherské Hradiště protestuje rozhodně se vší důrazností proti odtržení města Zlína od okresu Uhersko-Hradištského a zřízení samostatného politického okresu zlínského*,“⁷⁸ dočítá se v dopise ministr vnitra Černý i předseda vlády Malypetr.

Nezapomínejme, že peníze na správu regionu získávají hejtmanství z přírážek k přímým daním ve svém

*Trosky letadla, ve kterém zahynul Tomáš Baťa s pilotem Jindřichem Broučkem (1932)*⁷⁴

okresu.⁷⁹ Zchudnutím regionu také městská rada Uherského Hradiště argumentuje. Odtržením Zlínska ubude uhersko-hradištskému okresu třetina příjmů, ale zbaví se jen sedminy vydání.⁸⁰ Z hlediska vyššího principu mravního dovolávají se Uherskohradišští solidarity s nerozvinutými obcemi regionu, které jsou dotovány přírážkami vybranými z větších měst. A zrovna Zlín je mezi poplatníky tím nejsilnějším.

„Nutno uvážiti také, že průmyslový rozmach města Zlína a tím také jeho poplatní síly byl umožněn a zbudován prací dělnictva v závodech Baťových zaměstnaného, které z největší části pochází z obvodu okresu uherskohradištského. Práce našeho slováckého dělníka spojená s geniálními vlastnostmi obchodními a průmyslovými zemřelého Tomáše Bati a jeho nástupců to byla, která vytvořila dnešní Zlín, a bylo by jistě nevděčné, kdyby tento nový Zlín postavil se na čistě sobecké stanovisko a odtržením se od mateřského politického okresu odnesl výhody, které z něho získal, a těžké povinnosti mu ponechal,“⁸¹ vysvětlují opakovaně zástupci Uherského Hradiště ministerské radě a druhým dechem dodávají: Jestli naši žádost nevyslyšíte, pak žádáme o obnovu samosprávy našeho

města, abychom se stejně jako Zlín mohli starat jen sami o sebe.⁸²

Uherské Hradiště získalo v roce 1867 zvláštní statut, což znamenalo, že jeho magistrát vykonával ve svém obvodu též působnost okresního úřadu. (Viz § 3 druhé části zákona č. 126/1920 Sb. ze dne 29. února 1920 o organizaci politické správy.) Samospráva byla v Uherském Hradišti zrušena roku 1928.⁸³ Zvláštní právní statut užívala na Moravě také města: Brno, Jihlava, Olomouc, Kroměříž a Znojmo.⁸⁴

Zlínští aktivitu názorových oponentů pečlivě sledují. *„Dnešního dne dověděl jsem se u pana vrchního rady Ing. Mrkvy, že včera v sezení městské rady Uherského Hradiště referoval člen pan Grebeníček o tom, že je nutno učiniti krok proti aktivování zlínského okresu. (...) Do Prahy bude vyslána v pondělí dne 22. tm. deputace 3 až 5 členů. (...) Doporučuje se, aby Zlín učinil obsáhlejší proti akci,“⁸⁵* dává v květnu 1933 do záznamu jistý pozorovatel.

Silný hlas se ozývá i z blízkých Napajedel. Pět obcí z jejich soudního okresu žádá o přesun pod soudní okres Zlín.⁸⁶ Jde o přípravu na to, aby později automaticky patřily též

pod zlínský okres politický. Vedení napajedelského okresu je přesvědčeno, že tento postup prosadili přes vlivné přátele v zastupitelstvech oněch obcí Baťovi zaměstnanci, a to ze strachu před propuštěním, potažmo aby se zavděčili svému šéfovi.⁸⁷

„*My máme ve Zlíně 198 dělníků, a to my si rozmyslíme, abychom jim škodili. My se Zlínem musíme vycházet dobře,*“⁸⁸ zaznívá argument z úst jednoho zastupitele.

Podle Napajedel však Zlínu oněch pět obcí nepomůže, zato pro malý soudní okres napajedelský může jejich ztráta přivolat zánik. I proto říkají – raději nás všechny připojte pod politický okres Zlín, ale náš útlý soudní okres nedrobtě. „*Dovoláváme se ve smyslu pro právo a spravedlnost všech pp. veřejných činitelů, prosíme o zastání, prosíme, byste nedovolili, aby prestiž a velikost jiných byla budována na naší škodě,*“⁸⁹ zakončuje své svolání v tisku městská rada Napajedel.

Zlínská radnice reaguje přípravou vzkazu prohlášení pro všechny zainteresované obce, které jej následně odešlou jako vlastní reakci na patřičná místa. „*Zastupitelstvo naší obce pojednalo o tomto svolání ve své schůzi dne ...*“ [prostor pro da-

tum] „... a ohražuje se proti němu co nejrozhodněji...“⁹⁰ Potrvá to, ale Zlín si v této záležitosti připíše vítězství.⁹¹

Poměry očima dalších obcí

Z táhlého tempa ve změnách okresních hranic jsou na druhé straně všichni již unavení. Z Provodova si na průtahy v uskutečnění příslibu jejich připojení ke zlínskému okresu stěžují u předsedy vlády: „*Naše obec touto nedůsledností velice trpí. (...) Žádáme-li za podporu pro nezaměstnané, řekne se nám: Vy jste u Zlína, tam není nezaměstnanosti. Žádáme-li o úpravu silnic, odmítají nás poukazem, že budeme patřit ke Zlínu. (...) Cesty se opravují k lázním, kolem měst a o nás se nestará nikdo jenom proto, že budeme patřit kdysi ke Zlínu.*“⁹²

Janu Malypetrovi píše také z Bohuslavic. I jim otálení s dělením okresů způsobuje problémy. Dosavadní okres uherskohradištský už s nimi nepočítá a nový okres zlínský ještě nemá výkonnou moc, aby se jich ujal.⁹³ A další korespondence informující o komplikovanosti zdejší správy přichází na úřad vlády z Želechovic: „*Naše obec patří okresním soudem do Zlína, berním úřadem*

*do Vizovic, berní správou do Holešova, Katastrálním úřadem do Napajedel a okresním úřadem do Holešova, kde se musí jezdit přes tři okresní úřady a jest k tomu třeba celý den času. (...) Silnice máme rozbité, žádny se o nás nestará. Holešov říká, že valašské obce jsou jim jen na obtíž, Uherské Hradiště nám nic nedá, a tak zde zůstáváme jako opuštění sirotci.*⁹⁴

Z dobového tisku (27. května 1933): „Nelze už dále mlčeti ke způsobu, jakým je mařeno spravedlivé právo Zlína a okolních obcí na vlastní politický okres. Jakkoliv je známo, že toto město s 27 000 obyvateli (jediné této velikosti v ČSR bez vlastního okresu) je vedeno nejušlechtilejšími snahami vybudovati vzorný okres, který by byl pýchou republiky, domovem šťastných a zdatných lidí a motorem zaměstnanosti pro všechny okresy sousední, jsou o něm roztržovány pošeptmu pomluvy. (...) Proč? Protože má v mnohých věcech jiný názor.“⁹⁵

Komunikace mezi obcemi a předse-
dou vlády probíhá v letech
1932–1933 intenzivně. Starosten-
ské sbory zlínského a vizovického
soudního okresu žádají – urychlete
osamostatnění Zlínska.⁹⁶ Starostové
obcí soudních okresů uherskohra-
dištského, ostrožského a napaje-
delského apelují – k osamostatnění
Zlínska nesvolujte.⁹⁷

Na ministerstvu vnitra mají zatím
jasno minimálně v jednom ohledu:
„Věc je značně komplikovaná vhle-
dem ke zvýšené činnosti obou proti-
chůdných směrů. Nebylo by proto již
z těchto důvodů účelné, aby se pro-
vedlo zřízení okresu zlínského dříve
než těsně před ukončením správního
období nynějších okresních zastupi-
telských sborů.“⁹⁸ Panu ministrovi
se též zdvořile připomíná: Zřídí-
me-li politický okres zlínský dřív,
rozjede se kampaň za vlastní okresy
u ostatních obcí napříč republikou.⁹⁹
Ať už baťovci o těchto informacích
vědí, nebo ne, dál rozvíjí své plány.

Z dobového tisku (9. června 1933): „[Směrodatní zlínsťi činitelé] představují si vlastní okres s obdobným životem, jako má město Zlín, v němž bude prouditi krev rychleji než u sousedů. Okres